

MAAHANMUUTTAJANAISTEN KOTOUTTAMISPALVELUT JA KOTOutumINEN

Jenni Hiltunen

Kandidaatin tutkielma

Sosiaalityö

Jyväskylän avoin yliopisto

Kevät 2021

TIIVISTELMÄ

MAAHANMUUTTAJANAISTEN KOTOUTTAMISPALVELUT JA KOTOUTUMINEN

Jenni Hiltunen

Sosiaalityö

Kandidaatin tutkielma

Jyväskylän avoin yliopisto

Ohjaaja: Mia Tammelin

Helmikuu 2021

Sivumäärä: 25

Kandidaatin tutkielmassani tarkastellaan maahanmuuttajanaisten kotouttamispalveluja sekä kotoutumista. Tutkimuskysymyksen asettelussa viitekehyksenä toimivat käsitteet kaksisuuntainen kotoutuminen ja kulttuurinen integraatio. Hieman alle puolet maahanmuuttajista Suomessa on naisia. Suurimmat syyt maahan muuttoon naisilla ovat perheenyhdistäminen ja avioituminen. Suomessa on voimassa vuonna 2011 käyttöön otettu laki kotoutumisen edistämistä, jonka tavoitteena on luoda aktiivisuutta ja osallisuutta maahanmuuttajille. Kaksisuuntaisessa kotoutumisessa myös yhteiskunta omaksuu monimuotoisuutta. Ilmiön toteuttajina voivat olla niin yhteiskunnan rakenteet, viranomaistahot, kolmas sektori kuin yksittäiset kansalaiset. Kulttuurisen integraation on todettu olevan monitasoinen prosessi, jossa korostuvat kielen, arvojen sekä normien oppiminen. Tutkimus toteutetaan kuvailevan kirjallisuuskatsauksen menetelmällä.

Tutkimuksessa selvisi, että naismaahanmuuttajat kokevat kotoutuessaan huono-osaisuutta, joka johtuu muun muassa rakenteista sekä suomalaisten ennakkoluuloisista asenteista. Tutkimusaineisto osoittaa, että työmarkkinoille pyrkiessään naismaahanmuuttajat ovat erityisen huonossa asemassa. Tähän todetaan olevan useita eri syitä, kuten kielitaidon puute sekä äitiyden vaikutukset palveluihin osallistumiseen. Tuloksissa ilmenee, että naisten perinteinen rooli kodin ylläpitäjänä helpottaa sopeutumista uuteen kulttuuriin. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta palvelujärjestelmän ja suomalaisen kulttuurin omaksumisen mahdollistavan naisille myös uusia asioita, kuten itsenäisyyttä ja mahdollisuuden kouluttautua. Johtopäätöksissä pohditaan kielitaidon olevan oleellinen osa kotouttamista ja kotoutumista. Se ei kuitenkaan sanele prosessin onnistumista, vaan kaksisuuntaisen kotoutumisen ja kulttuurisen integraation kokemuksiin vaikuttavat lukuisat erilaiset asiat viranomaisten vallan käytöstä mahdollisuuteen harjoittaa omaan uskontoa ylpeydellä.

Avainsanat: naismaahanmuuttaja, kotouttamispalvelut, kotoutuminen, kaksisuuntainen kotoutuminen, vastavuoroinen kotoutuminen, kulttuurinen integraatio.

Sisältö

1 Johdanto	2
2 Maahan muuttaneet	3
2.1 Kotouttaminen ja kotoutuminen	3
2.2. Kaksisuuntainen kotoutuminen	5
2.3 Kulttuurinen integraatio	7
3 Tutkimusmenetelmä ja aineisto	10
3.1 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus	10
3.2 Tutkimusaineisto ja luotettavuus	11
4 Maahanmuuttajat palvelujärjestelmän käyttäjinä	13
4.1 Maahanmuuttajat kohtaavat syrjintää ja huono-osaisuutta	13
4.2 Nainen kotoutujana	14
4.3 Kahta kulttuuria kokemassa	17
5 Johtopäätökset	19
LÄHTEET	22

1 Johdanto

Tämä kirjallisuuskatsaus on tehty kuvailevan kirjallisuuskatsauksen metodin mukaisesti. Tavoitteena on tarkastella kotoutumiseen ja kotouttamispalveluihin liittyviä kokemuksia erityisesti naismaahanmuuttajien näkökulmaa tarkastellen. Kotoutumisen teema aihepiirinä on varsin laaja. Tutkimuskysymystä on kirjallisuuskatsauksessa erityisesti tarkasteltu teemojen kaksisuuntainen kotoutuminen sekä kulttuurinen integraatio kautta. Tutkielman tavoitteena on ollut selvittää, kuinka palvelujärjestelmä ja yhteiskunta vastaavat kaksisuuntaisen kotoutumisen toteutumiseen ja kulttuuriseen integraatioon naismaahanmuuttajilla sekä millaiset asiat näihin vaikuttavat. Tutkielmassa tarkastelu kohdentuu siihen, millaisia mahdollisuuksia kotouttamispalvelujärjestelmämme, suomalainen yhteiskunta, viranomaistyö sekä kolmannen sektorin palvelut luovat naismaahanmuuttajille. Kirjallisuuskatsauksessa tarkastellaan erityisesti sukupuoleen liittyvien erityispiirteiden näkökulmista ja sen vaikutuksia kotoutumisessa.

Maahanmuuttajaksi katsotaan henkilö, jonka molemmat, tai ainut tiedossa olevan vanhempi ei ole syntynyt Suomessa. Koko Suomen väestöstä heitä on noin 8 % eli yli 420000 henkilöä. Suurin osa heistä asuu Etelä-Suomen alueella. Hieman alle puolet ulkomaalaisista on naisia, joten suuria eroja määrissä ei sukupuolten välillä ole. Sukupuolijakaumat eri maista tulevien maahanmuuttajien välillä voivat olla puolestaan suuria. Eniten maahanmuuttajanaisia verrattuna miehiin Suomeen on muuttanut Thaimaasta (naisia 84 %) ja Filippiineiltä (naisia 64 %). (Tilastokeskus 2019.)

Maahanmuuttajien määrä ja asema Suomessa on säännöllisesti ja ajankohtaisesti yhteiskunnan yleisessä keskustelussa esillä. Tämä on herännyt mielenkiintoni aihetta kohtaan. Olen niinkään työskennellyt maahanmuuttajien parissa erilaisissa kotouttamispalveluissa. Yleisestä keskustelusta ja työkokemuksestani huolimatta, en ole saanut muodostettua kokonaiskuvaa kotouttamispalveluista ja niiden eri rakenteissa esiintyvistä ilmiöistä. Mielenkiinto tutkimusaiheeseen syntyi omista havainnoista, ettei työelämässä konkreettisella työntekijätasolla tunnisteta riittävästi sukupuolten eroavaisuuksia kotoutumisprosessissa.

Kirjallisuuskatsauksen teoreettinen viitekehys perustuu teemojen kotouttaminen ja kotoutuminen ympärille. Oleellisena sisältönä näihin liittyvät niin kotouttamislainsäädäntö ja kotouttamispalvelut kuin tarkastelu eri maahan muuton perusteista. Tutkimuskysymyksen rajatessa naismaahanmuuttajien kokemukset suomalaisen yhteiskuntaan ja kulttuuriin kotoutumiseen kirjallisuuskatsauksen aineistoksi valikoitui naismaahanmuuttoa käsitteleviä kotimaisia tutkimuksia ja julkaisuja.

Kirjallisuuskatsauksessa on metodin käyttöön liittyvien vaatimusten mukaisesti tarkasteltu tutkimusmenetelmän käyttöä sekä tutkimuskysymyksen asettelua, rajausta ja laajuutta, aineiston hankintaa, aineiston sopivuutta ja näihin liittyvää luotettavuuden arviointia. Johtopäätöksissä on tiivistetty ja esitelty tutkimusaineistosta esille nousseet ilmiöön liittyvät oleelliset huomiot. Johtopäätöksiin on nostettu kriittistä pohdintaa, kritiikkiä sekä mielenkiintoisia jatkotutkimusehdotuksia.

2 Maahan muuttaneet

2.1 Kotouttaminen ja kotoutuminen

Suomeen kohdistunut maahanmuutto on noussut viime vuosikymmeninä tasaisesti. Vuoden 2018 lopussa Suomessa asui noin 400000 maahanmuuttajaa. Suurimmat ryhmät olivat EU:n sisäisesti muuttaneet henkilöt, heidän perheensä sekä oleskeluluvan perhesiteiden perusteella saaneet kolmansien maiden kansalaiset. Sujuva kotouttaminen edellyttää tietoa ja ymmärrystä maahanmuuttajien taustoista sekä kotoutumisen prosessin mahdollisista kulmakivistä. Onnistunut kotoutuminen ja kotouttaminen aikaansaavat yhteiskuntaan integroituneita uusia jäseniä. Tähän tarvitaan yhteiskunnallisia toimenpiteitä. (Kazi, Alitolppa-Niitamo & Kaihovaara 2019, 6.)

Kotouttamisella tarkoitetaan viranomaistoimia, joilla pyritään lisäämään maahanmuuttajan hyvinvointia, terveyttä, koulutusta sekä työllistymismahdollisuuksia (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019). Suomessa kotoutumisen edistämiseksi on asetettu oma lainsäädäntönsä, jonka tarkoituksena on tukea ja edistää maahanmuuttajan kotoutumista

sekä osallisuuden mahdollistamista suomalaiseen yhteiskuntaan. Vuorovaikutuksen lisääminen, tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuus ovat myös lain tavoitteita. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010, 1 §.) Saman lain 2 luvussa pykälät 6-8 velvoittavat kuntia ja muita viranomaisia järjestämään maahanmuuttajille tarvittavia peruspalveluja ja tietoa sekä ohjausta ja neuvontaa kotoutumisen edistämiseksi.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2019) määritelmän mukaan kotoutumisella tarkoitetaan maahan muuttaneen omaa kokemusta riittävästä tiedoista ja taidoista, joita yhteiskunnan jäsenenä toimiminen vaatii. Laissa kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) 12 § määritellään, että maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan, mikäli hän on työtön työnhakija, saa pidempiaikaisesti toimeentulotukea tai alkukartoituksen perusteella tarvitsee kotouttamispalveluja. Suunnitelma on kirjattava viimeistään kolmen vuoden päästä maahan muutosta ja on voimassa enintään kolme vuotta. Kolmen vuoden jälkeen suunnitelman voimassaoloa voidaan erityisin perustein jatkaa vielä kaksi vuotta.

Kotouttamiseen ja kotoutumiseen vaikuttavat niin rakenteiden määrittämät seikat, kuten oleskeluluvan peruste kuin yksilön oma moniulotteinen kotoutumisen prosessi, jota voi tarkastella muun muassa yksilön, perheen, yhteisön tai yhteiskunnan tasoilla. Näissä kaikissa edellä mainituissa tarkastelukohteissa voidaan lisäksi nostaa esille sukupuolirooleihin liittyvät näkökulmat. Naissukupuolen on todettu vaikuttavan maahanmuuttajan aseman ja kohtaavien asenteiden määrittelyyn sekä omassa yhteisössä vallitseviin toimintamalleihin- ja kulttuureihin. (Martikainen & Tiilikainen 2008, 25–27.)

Kotoutumisen prosessi kietoutuu oman identiteetin, yhteisön ja kulttuurin väliseen vuorovaikutukseen uuden, suomalaisen yhteiskunnan ja sen jäsenten kanssa muodostettavaan suhteeseen sekä vuorovaikutukseen. Maahanmuuttajan omat asenteet ja valinnat vaikuttavat kotoutumiseen, mutta myös etnisen taustan on todettu näkyvän suomalaisten ennakkoluuloisissa asenteissa ja toiminnassa. Maahanmuuton erilaiset syyt synnyttävät erilaisia kotoutumista edistäviä palvelu- ja tukitarpeita, joihin välttämättä tämän hetken palvelujärjestelmä ei pysty riittävästi vastaamaan, ottaen huomioon esimerkiksi kulttuureihin liittyvät eroavaisuudet. (Tiilikainen & Martikainen 2008, 404–406.) Tässä kirjallisuuskatsauksessa pyritään tarkastelemaan, kuinka kotouttaminen tukee erityisesti naismaahanmuuttajien kotoutumista vastavuoroisesti ja kulttuurisen integraation näkökulmista.

2.2. Kaksisuuntainen kotoutuminen

Kaksisuuntainen kotoutuminen tarkoittaa maahanmuuton prosessia, jossa maahanmuuttajat tuovat muutossa mukanaan omaa kulttuuriaan ja monimuotoisuuttaan osaksi vallitsevaa yhteiskuntaa. Erilaiset kielet, tavat toimia ja elää mukautuvat eri lähtökohdista tulevien ihmisten ja kulttuurien kohtaamisissa. Ihmisten taustojen erilaisuus tulee osaksi jokapäiväistä elinympäristöä. (Rasilainen 2018.) Kotouttaminen ja kotoutuminen tarvitsevat useimmiten toisiaan onnistuakseen. Prosessissa muuton kohteena oleva yhteiskunta tarjoaa maahanmuuttajalle riittävästi tietoa, neuvoa ja tukea vallitsevista normeista sekä palveluja, joiden tavoitteena on kiinnittää maahanmuuttaja aktiiviseksi osaksi yhteiskuntaa esimerkiksi työelämään. Toisaalta yhteiskunnan jäseneksi pääseminen vaatii aktiivista toimijuutta ja osallisuutta maahanmuuttajalta. Vuorovaikutuksen mahdollistajan ei tarvitse aina olla erityisesti kotoutumista edistävää järjestettyä palvelua, vaan yhteiskunnan arkisia toimintoja, kuten yhdistystoimintaa, harrastuksia tai kouluttautumista. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020.)

Kaksisuuntaisen kotoutumisen toteutumiseen voi liittyä myös yhteiskunnallisella tasolla tehty tarvehavainto esimerkiksi työikäisten henkilöiden huonosta määrällisestä suhteesta muuhun väestöön verrattuna, jolloin maahanmuuttajiin suhtaudutaan positiivisemmin vastaamaan työvoimapulaan (Suokonautio 2008, 14). Korkeasti koulutettuja naismaahanmuuttajia tulee nykyään kansainvälisille työmarkkinoille entistä enemmän. Heidän osaamisen tunnistaminen ja yhteiskunnallisesti työmarkkinoilla hyödyntäminen uusissa toimintaympäristöissä luovat tilanteen, jossa molemmat osapuolet, maahanmuuttaja ja työmarkkinat, voittavat. (Vanhanen, Ahlfors, Saarela & Wetzter-Karlsson 2013, 176).

Kotoutumisen kaksisuuntaisuus on pitkä muutosprosessi, jossa myös vastaanottava yhteiskunta muuttuu ja sopeutuu muutokseen. Siinä missä maahanmuuttajan prosessi tapahtuu yksilöllisemmällä tasolla muodostaen oman yhdistelmänsä vanhaa ja uutta kulttuuria, yhteiskunta muuttuu maahanmuuton myötä monikulttuurisemmaksi sekä sopeutuu siihen. Molemmilta osapuolilta odotetaan prosessin onnistumiseksi aktiivisuutta sekä asiallista vuorovaikutusta. (Jaakkola 2017, 19, 21–22.) Kaksisuuntaisen kotoutumisen voidaan arvioida toteutuvan silloin, kun koko yhteiskunta on osallisena sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Saukkonen 2013, 87). Suomalaisten suhtautumisessa

maahanmuuttoon ja maahanmuuttajiin on todettu olevan eroja. Myönteisempään suhtautumiseen voivat vaikuttaa muun muassa tietynlainen poliittinen vakaumus, koulutustausta sekä monikulttuuristen kontaktien määrä. (Nortio 2019, 212.)

Sosiaalityön tavoitteena on yksilöllisesti kohdata asiakas sekä hänen elämäntilanteensa ja pyrkiä arvioimaan sitä. Tavoitteena on myös luoda ratkaisumalleja ongelmallisiin tilanteisiin yhdessä asiakkaan kanssa. Sen lisäksi sosiaalityöllä on rakenteellinen muoto, jonka tavoite on lisätä hyvinvointia yhteisötasoilla. (Anis 2013, 147.) Sosiaalityön merkitys korostuu erityisesti tuoda näkyväksi huono-osaisuutta luovat rakenteet. Tutkimusten mukaan usein maahanmuuttajat, erityisesti maahan muuttaneet naiset kohtaavat huono-osaisuutta. Sosiaalityön tehtävä on pyrkiä vaikuttamaan näihin huono-osaisuutta lisääviin ilmiöihin. Tämän lisäksi on pyrittävä tuomaan tietoisuuteen ja palvelujärjestelmämme piiriin erityistä tukea tarvitsevat asiakkaat kotoutumisen prosessissa. Esimerkiksi vammaisten henkilöiden kotoutumispalveluita tarkastellessa on todettu, että palvelukenttien tulee muovautua myös niitä käyttävien maahan muuttaneiden tarpeiden mukaan (Novitsky 2013, 172).

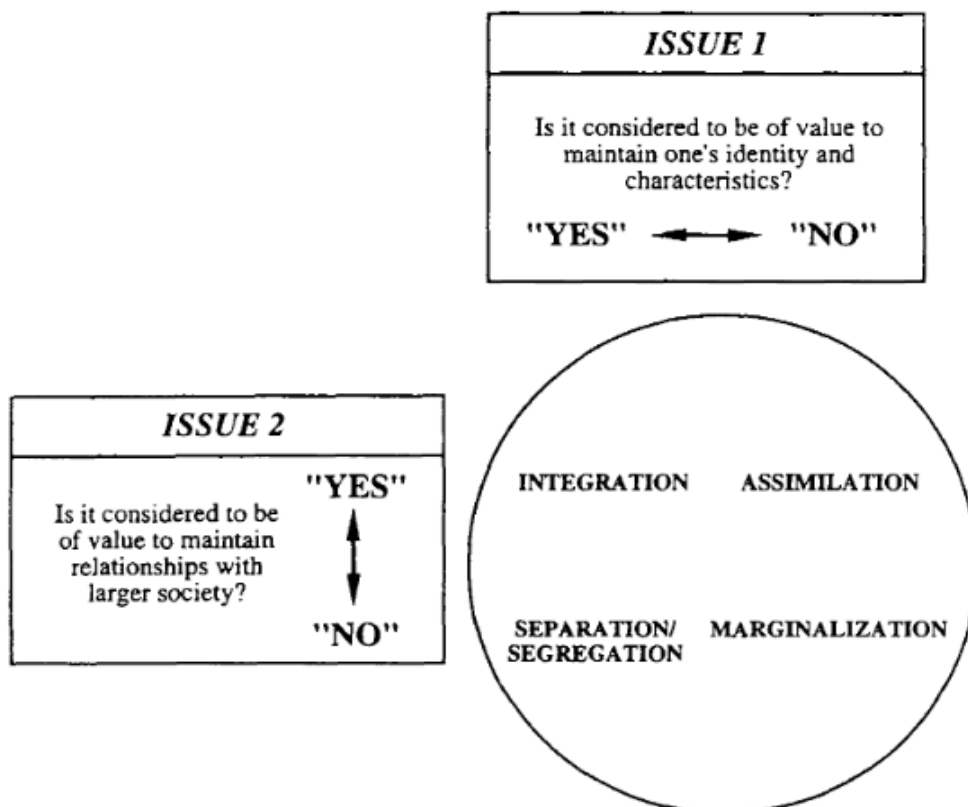
Kaksisuuntaisen kotoutumisen määritteeseen liittyy selkeästi niin yksilön kuin yhteiskunnan mukautuminen uusiin yhteiskunnan jäseniin ja uudenlaiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Suomalaisessa yhteiskunnassa muutostyötä tehdään kansallisella tasolla, muun muassa lakeja säätämällä erilaista syrjintää vastaan sekä järjestämällä mukautettua opetusta muille kuin suomen kieltä äidinkielenään puhuville henkilöille. Yksilötasolla monikulttuurisuuteen mukautumisen keinona on esimerkiksi mediassa näkyvissä oleva kulttuurien ja kansalaisuuksien monimuotoisuus. Tällainen erilaisuuden näkyminen luo valtaväestöön asenteellista muutosta siihen, että erilaisuus koskettaa tänä päivänä kaikkia Suomessa asuvia. Erilaisuus on osa arkea. Tutkielman tarkastelun kohteena ovat kaikki maahanmuuttajanaiset eri taustoista. Kaksisuuntaisen kotoutumisen toteutumiseen vaikuttavat täysin erilaiset yksilöiden lähtökohdat, aiemmat elämäkokemukset ja uuden yhteiskunnan asenteet etniseen erilaisuuteen. Tästä syystä teemaa ei ole mahdollista tarkastella kovin yksityiskohtaisesti tämän tutkielman laajuudessa.

2.3 Kulttuurinen integraatio

Kotoutuminen ja integraatio ovat yleisesti maahanmuuttoon liittyvässä tutkimuksessa vakiinnuttaneet asemansa toistensa synonyymeinä. Integraatio on laaja-alainen useita eri tasoja tarkasteleva käsite. Integraatio kuvaa prosessia, jossa vuorovaikutuksellisen toiminnan kautta maahanmuuttaja tulee osaksi ja toimijaksi vallitsevaan yhteiskuntaan. Prosessin aikana tapahtuu muun muassa erilaista sovittelua, muutoksia, neuvottelua ja sulautumista niin maahanmuuttajan kuin yhteiskunnankin näkökulmasta. Integraatiota tarkastellessa voidaan täsmentää erilaisia ulottuvuuksia kuten poliittinen, rakenteellinen ja kulttuurinen. Eri integraation muodot voivat kehittyä yksittäisesti eri tahdeissa. (Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006, 20–22.) Integraation määritelmään on liitetty kritiikkiä siitä, että se ei huomioi kokonaisvaltaisesti kotoutumista vastustavia rakenteita, jotka voivat estää uuteen ympäristöön sopeutumisen. Vastuu kotoutumisprosessista nähdään usein olevan maahan muuttaneella, jolla ei välttämättä ole vaikuttamiskeinoja näihin rakenteisiin. (Heino & Veistilä 2016, 134.) Eri kulttuurien vuorovaikutustilanteisiin ja niistä syntyvään muutokseen liittyvät tutkimusteorioiden ovat kaksijakoisia: niissä joko tarkastellaan maahanmuuttajan sopeutumista muuttumattoman objektiiviseen valtaväestön kulttuuriin tai kaksikulotteisesti, jossa tarkastelun kohteena on myös valtakulttuurissa tapahtuvat mahdolliset muutokset. (Liedkind 2000, 13–15.)

Valtaväestön käyttämän kielen oppiminen sekä vallitsevan yhteiskunnan toimintatapojen ja arvojen omaksuminen nähdään kulttuurisen integraation muotoina. Toisaalta taas maahanmuuttajien oman kulttuurin ylläpitoon löytyy Suomessa useita erilaisia poliittisia tukitoimia, kuten kouluissa on mahdollistettu opetus eri uskontojen edustajille sekä opetus maahanmuuttajien omalla äidinkielellä. Oman kielen ja kulttuurin ylläpidon katsotaan kuuluvan ihmisen perusoikeukseen ja tukevan maahanmuuttajan integraatiota yksilöllisesti. (Saukkonen 2013, 66, 88.) Oman kulttuurisen identiteetin ylläpito kulttuuriyhteisön tuella tarjoaa yksilölle voimavaroja kotoutumiseen. Toisaalta taas yhteisö voi pyrkiä olemaan esteenä yksilön mukautumiselle ja kotoutumiselle uuteen kulttuuriin ja yhteiskuntaan. (Anis, 2013, 157.)

Integraation eri tasojen tavoitteena on mahdollistaa kokonaisvaltainen kotoutuminen säilyttäen kuitenkin maahanmuuttajan kulttuurisen taustan. Uskonnollinen ja kulttuurinen erilaisuus tuodaan esiin usein julkisuudessa ongelmallisena, vaikka ne eivät näyttäydy kaikilla maahanmuuttajilla haasteena. Odotukset palvelujärjestelmää kohtaan eivät välttämättä kohtaa palvelun tason kanssa ja perheen sisäiset muutospaineet vallan ja sukupuoliroolien suhteen hakevat sijojaan uudessa kulttuurissa. (Martikainen ym. 2006, 33–34.) Liebkind (2000, 19–20) esittelee alun perin John Berry'n (1997) kehittämän ja tutkimuksessa käytetyn nelijakoisen tulkintamallin, jota voidaan käyttää tutkittaessa maahanmuuttajien kulttuurisessa kotoutumisessa tapahtuvaa muutosprosessia ja integraatiostrategiaa. Mittareina käytetään suuntautumista/arvostamista vain omaan (separation) tai enemmistön (assimilation) kulttuuriin, molempiin kulttuureihin yhtä lailla (integration) tai molempiin eristyvästi suhtautumista (marginalisation). Erityistä tässä mallissa on se, että siinä tuodaan erikseen näkyväksi ja toisistaan riippumattomiksi kulttuuriset ja sosiaaliset ulottuvuudet.

Kuvio 1. Akkulturaatiostrategiat. (Berry 1997, 10.)

Berryn (1997, 9–10) mukaan kyse on integraatiosta, kun maahanmuuttaja pyrkii säilyttämään piirteitä omasta kulttuuristaan ja yhdistämään siihen suhteita uudessa kulttuurissa. Sen vastakohtana kuviossa on marginalisaatio, jossa suhtautuminen omaan kulttuuriin ja uudessa yhteiskunnassa osallisuuteen on kielteinen. Assimilaatiossa henkilö ei pyri säilyttämään kulttuurista identiteettiään, vaan tavoittelee vuorovaikutuksen luomista vallitsevan kulttuurin kanssa. Oman kulttuurin säilyttäminen ja muiden kulttuurien vaikutuksille altistumisen välttelyssä puhutaan separaatiosta.

Henkilön siirtyessä maasta ja kulttuurista toiseen on selvää, että hänen täytyy luoda uutta ja mukauttaa maailmankatsomustaan uudessa ympäristössä. Kotouttamista toteuttavan ja kotoutumista tukevan työntekijän on pyrittävä mahdollisimman hyvin ymmärtämään sekä jäsentämään yksilöllisesti, millaisia haasteita henkilö kokee kotoutumisessaan. Maahan muuttanut sekä työntekijä muodostavat kohtaamisten ja ymmärryksen myötä omia kulttuurisia kehitystehtäviään, joilla pyritään luomaan dialoginen kotoutumista tukeva ohjaussuhde. (Puukari & Korhonen 2013, 40–41.)

Kulttuurisen integraation käsite on mielenkiintoinen tutkimuskohde, mutta sen mittaaminen kokonaisvaltaisesti on osoittautunut haasteelliseksi. Aiemmin esitelty tulkintakaavio on hyvä tarkastellessa kotoutumisprosessissa tapahtuvaa muutosta. Se ei kuitenkaan tuo näkyväksi sitä, millaiset asiat vaikuttavat ja voivat vaikuttaa yksilötasolla prosessiin. Oleellista kulttuurista integraatiota tarkastellessa on se, kuinka paljon kulttuureiden arvoissa ja normeissa on lähtökohtaisesti eroja ja yhtäläisyyksiä. Esimerkiksi länsimaista avioliiton perusteella saapunut maahanmuuttajanainen voi olla hyvin erilaisessa asemassa suomalaisen kulttuuriin integroituaan verrattuna kolmansista maista saapuneeseen kiintiöpakolaiseen, jonka uskonto, arjen normit, naisen asema perheessä sekä ymmärrys palvelujärjestelmästä eroavat täysin. Näkemys taas oman kulttuurisen identiteetin ylläpidosta ja yhteisön tuesta integraation voimavarana asettavat yhteisöllisten kulttuurien edustajat vahvempaan asemaan.

3 Tutkimusmenetelmä ja aineisto

3.1 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Tämä tutkielma on toteutettu kirjallisuuskatsausmenetelmänä. Kirjallisuuskatsauksen menetelmälliset tavoitteet ovat laajat. Se arvioi, kehittää ja jäsentää aiemmin tuotettua teoretietoa tutkimuskysymyksestä sekä tuottaa mahdollisesti uutta tietoa yhdistämällä valikoidun aineiston tarkastelusta ja analysoinnista syntyvät johtopäätökset. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus voi tuottaa muille kirjallisuuskatsauksen tutkimusmenetelmille näkyväksi tutkittavia ilmiöitä. Se yhdistää kvalitatiivista ja kvantitatiivista menetelmää, jonka toteuttamisen ehtojen tarkkuutta määrittää kirjallisuuskatsauksen tyyppi. (Salminen 2011, 3–5.) Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on tieteellisesti tunnustettu menetelmä kuvailla teoreettisesti, tai kontekstuaalisesti valittua ja rajattua tutkimuskysymystä jo aiemmin teemasta tuotettuun aineistoon perustuen. Vaikka menetelmää on myös kritisoitu sen epätarkkuuden vuoksi, voi sen käyttö olla perusteltua tutkittaessa esimerkiksi käsitteellisiä ilmiöitä. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus pyrkii luomaan näkyväksi jo aiheesta tiedettyä eri näkökulmista sekä asioiden yhteyksiä ja ristiriitoja. (Kangasniemi, Utriainen, Ahonen, Pietilä, Jääskeläinen & Liikanen 2013, 293–294.)

Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen voi eritellä sen tavoitteista riippuen narratiiviseen tai integroivaan tyyppiin. Narratiivinen kirjallisuuskatsaus voi olla aineistoltaan suppea, aikamäärityksen mukaan etenevä tai pääpiirteiltään teoretietoa kokoava katsaus. Integroiva kirjallisuuskatsaus on aineistoltaan väljempi ja siten laajempi sekä siihen kuuluu myös kriittinen näkökulma. (Salminen 2011, 7–8.) Tutkimuskysymyksen määrittely ja tarkempi rajaus perustuu teeman teoreettisen viitekehukseen ja koottuun aineistoon sopivaksi prosessimaisesti. Aineistoa eri tietolähteistä haetaan suhteessa tutkimuskysymyksen laajuuteen ja sisältöön. Aineisto täydentyy kirjallisuuskatsauksen edetessä reflektiivisesti, jolloin erilaisia julkaisuiden ja tutkimusten tuloksia peilataan tutkimuskysymykseen. (Kangasniemi ym. 2013, 294–296.)

Ilmiön kuvailun tavoitteena on lähestyä tutkimuskysymystä keskustellen ja kuvaillen eri aineistojen välityksellä tuoden esille jäsenneilysti ja kriittisesti uusia näkökulmia, tulkintoja ja johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. Kuten kaikkeen tieteelliseen kirjoittamiseen myös

kuvailevaan kirjallisuuskatsaukseen liittyä johtopäätösten ja tutkimuksen tulosten esittäminen sekä tutkimuksen eettisyyden ja luotettavuuden arviointi. Luotettavuuden arviointiin vaikuttavat oleellisesti aineiston hankintaan ja kriittisyyteen liittyvät valinnat sekä teoreettisen viitekehyksen yhdistäminen johtopäätöksiin. (Kangasniemi ym. 2013, 296–297.)

Tutkimuksen tavoitteena on ollut kuvailevan kirjallisuuskatsauksen menetelmin etsiä tutkimuskysymyksiin vastauksia, jotka käsittelevät maahanmuuttajien kokemuksia kotoutumispalveluista kaksisuuntaisen kotoutumisen ja kulttuurisen integraatio teemoissa. Tutkielman tarkemmaksi rajaukseksi on valikoitunut erityisesti naismaahanmuuttajat. Tarkoituksena on tarkastella, millaisena naiset kokevat kotouttamispalvelut ja varsinkin Suomen yhteiskunnassa vallitsevan kulttuurin, sen erityispiirteet, jotka mahdollisesti eroavat huomattavasti lähtömaan kulttuurista. Tutkimuksen tavoite on selvittää, millaisia merkityksiä kulttuurit sekä niiden säilyttäminen ja yhdistäminen saavat naisten kokemuksissa. Naisnäkökulmaa tarkastella oleellista on tuoda näkyväksi, rajoittaako naiseus kotoutumista jotenkin, tai mahdollistaako integraatio ja kotoutumispalvelut uusia asioita naisena. Tutkimuskysymysten rajaamiseksi sopivaan laajuuteen on käytetty naissukupuolen näkökulmaa sekä kotoutumisen teoreettiseen viitekehykseen perehtymisen kautta nousseita kotoutumiseen liittyviä tarkempia teemoja. Tarkastelun kohteena ovat kotouttamispalvelut sekä niiden käyttökokemukset.

3.2 Tutkimusaineisto ja luotettavuus

Validius määrittelee tutkimuksen luotettavuutta itse tutkimuksen ajalta, ei vain tulosten luotettavuuden näkökulmasta. Tähän kuuluvat oleellisesti esimerkiksi tutkimuksessa käytettävien käsitteiden samanlainen ymmärrys. Reliaabeliudella mitataan tutkimuksen luotettavuutta pysyvyyden näkökulmasta. Tutkimuksen tulos on reliaabeli, kun esimerkiksi haastattelussa sama tulos saadaan eri henkilöiltä samalla kerralla tai saatu tutkimustulos voitaisiin uusia. Reliaabelius voidaan todeta myös silloin, kun kaksi eri tutkijaa pääsevät samaan johtopäätökseen samasta aineistosta. Tässä on kuitenkin ongelmana tutkijoiden oma tulkinta, joka ei koskaan kahdella ihmisellä ole täysin samanlainen. Tutkijoiden välisellä vuorovaikutuksella voidaan varmistaa tulkintojen yhdenmukaisuus. (Hirsjärvi & Hurme 2010,

186–187.) Kirjallisuuskatsauksessa, jossa tutkimuskysymyksenä ovat ihmisten käyttökokemukset palveluista, ilmiöt ja yksilön muutosprosessiin vaikuttavat asiat, käytetyt aineistot on tuotettu laadullisin menetelmin. Tällöin oman tutkimuksen luotettavuuden vuoksi on syytä arvioida myös käytettyjen aineostojen tuottamiseen liittyvää luotettavuutta.

Koska tutkimuskysymyksien tarkastelun kohteena ovat erityisesti Suomeen kotoutuvien maahanmuuttajanaisten kokemukset, ovat viitekehyksessä käytetyt teoriat ja tutkimusaineiston materiaalit lähtökohtaisesti kotimaista teorian tietoa, tutkimusten tuloksia sekä Suomen kontekstissa julkaistuja aineistoja. Tutkimuskysymyksen rajaus naissukupuoleen rajaa aineistoa, joka lisää tutkimuksen luotettavuutta. Vastavuoroisesti taas kaikkia eri lähtökohdista olevia naismaahanmuuttajia käsittelevä aineisto on valikoitunut laajasti ilman tarkempaa tarkastelua, joka voi osaltaan heikentää tutkimuksen luotettavuutta ja tulosten tarkkuutta.

Kirjallisuuskatsauksen aineiston validiteettia lisää useiden eri tietokantojen käyttäminen, joka takaa laajan, eri näkökulmista tutkitun aineiston. Aineistoa on pyritty hankkimaan useista eri lähteistä, monipuolisesti eri hakukeinoja ja -sanoja käyttäen. Tarkemman tarkastelun kohteeksi valikoituivat tutkimukset, joissa oli kiinnitetty erityistä huomiota naismaahanmuuttajien kotoutumiseen tai kotouttamispalveluihin. Oleellisia vaikuttavia seikkoja olivat myös suoritettujen tutkimusten aineistonkeruumenetelmä sekä useamman hakusanan kohdentuminen samaan aineistoon.

Aineisto viitekehukseen ja kirjallisuuskatsauksen tutkielma osuuteen on valikoitunut hakusana – haulla eri verkkosivustoilta. Hakutoimintoa käytettiin Julkari, Google scholar sekä FINNA kaupungin ja oppilaitosten kirjastoissa. Aineistoa on hankittu kansallisesti merkittävien organisaatioiden, kuten työ- ja elinkeinoministeriö ja Väestöliitto, verkkomateriaalinen valikoiduista aineistoista. Myös samaa aihepiiriä käsitteleviin opinnäytteisiin tutustuminen on johtanut alkuperäislähteisiin perehtymiseen ja mahdollisesti käyttämiseen. Tutkielmassa viitattuihin lakeihin on käytetty Finlex.fi – sivustoa, ajantasaista lainsäädäntöä. Hakusanoina olivat: naismaahanmuuttaja, naiskotoutuja, kotoutuminen, kotouttamispalvelut, kaksisuuntainen kotoutuminen, vastavuoroinen kotoutuminen, integraatio, kulttuurinen integraatio sekä kulttuurinen kotoutuminen. Aineistojen valinnassa tutkimusaineistoon liittyvän luotettavuuden lisäämiseksi kirjallisuuskatsauksen hakusanoja käytettiin yksittäin, yhdyssanoina ja myös synonyymisanoja.

4 Maahanmuuttajat palvelujärjestelmän käyttäjinä

4.1 Maahanmuuttajat kohtaavat syrjintää ja huono-osaisuutta

Etninen syrjintä tuottaa erilaisia epätasa-arvon rakenteita, valta-asetelmia ja alistussuhteita. Syrjintä perustuu mielikuviiin ihmisten eri geneettisistä ominaisuuksista, jotka asettavat toiset ryhmät muiden yläpuolelle. Ulkomailla syntyneiden hyvinvointitutkimuksen (FinMonik) aineiston (N = 12 877) mukaan vastanneista 8–13 % olivat kokeneet syrjintää eri viranomaistahojen toimesta. Tarkastelun kohteena viranomaisista olivat poliisi, Kela, sosiaalitoimi, terveydenhuolto ja te-palvelut. (Rast & Castaneda 2019, 229–231.) Toisaalta on arvioitu, että syy viranomaistoimijoihin kohdistuvaan epäilyyn löytyy aiemmista kokemuksista kotimaassa, jossa on korruptiota. Syrjinnäksi esimerkiksi terveystalveissa somalinaiset ovat kokeneet myös puhtaasti kulttuuriset erot toimia, kuten ohjeiden saanti kirjallisena, vähäsanaisuus tai riittämätön tulkkaus asioiden perusteelliseksi ymmärtämiseksi. (Tiilikainen 2000, 101–103.) Aira Kurtti (2010, 60) on tutkielmassaan tarkastellut 22 pakolaisia vastaanottavan kunnan kotouttamisohjelmiin kirjattuja erityisiä palveluntarpeita. Useat eri kunnat olivat havainneet pakolaisena saapuneet kotiäidit omana erityisenä ryhmänä. Lapsien synnytyksen ja hoitamisen kotona todettiin lisäävän äitien kielitaidottomuutta, tiedon vajetta sekä yksinäisyyttä. Kurtin tutkimuksessa on erityistä huomiota annettu sille, että kotouttamisohjelmissä nostetaan esiin pyrkimys järjestää palveluita äideille lasten ehdoilla.

Useat tutkimukset osoittavat, että maahanmuuttajat kuuluvat usein yhteiskuntamme huono-osaisten joukkoon. Kotoutumiseen vaikuttavat niin yksilön ominaisuudet kuin sekin, miten järjestelmä, yhteiskunta sekä palvelut ottavat hänet vastaan. Tutkimukset osoittavat, että usein naisen syy Suomeen muuttoon muista maista on perheen yhdistäminen tai avioituminen suomalaisen kanssa. Ensimmäisinä asuin vuosinaan Suomessa haastatellut maahanmuuttajanaiset ovat kertoneet vaikeuksistaan sopeutua Suomeen ja suomalaiseen kulttuuriin. Edellä mainituin perustein muuttaneet naiset ovat mahdollisesti saaneet jotakin kotoutumispalvelua, mutta ovat silti kokeneet olevansa erityisen riippuvaisia puolisostaan, kun arkiset asiat tuntuivat uudessa ympäristössä ilman kielitaitoa ylitsepääsemättömiltä. Maahanmuuttajaäitejä haastatellessa oleellinen huomio on, että he ovat onnellisia

roolistaan kodissa lasten kasvattajana, mutta tuovat selkeästi esille myös halun siirtyä työelämään, kun suomalaisen yhteiskunnan järjestämä lasten päivähoido ja koulu sen mahdollistavat. (Kaljonen 2014, 13,16,20.)

Kotouttamisjärjestelmäämme on kritisoitu siitä, ettei se ota huomioon yksilöllisen integroinnin tukemista, eikä jo maassa asuvia, koulutettuja maahanmuuttajanaisia. Kouluttautuneilla maahanmuuttajanaisilla on riski joutua kotouttamispalveluiden ulkopuolelle esimerkiksi resurssien vähyyden vuoksi, jolloin oman identiteetin rakentaminen järjestelmään tukeutuen on miltei mahdotonta. Avioliiton perusteella muuttavat naiset ovat erityisen haavoittuvia, sillä heidän oleskelulupansa on riippuvainen avioliitosta, joka voi olla pahimmillaan jopa vahingollinen naisen kotoutumiselle. Asiaa voidaan tarkastella myös valtaväestöä koskevan problematiikan kautta. Kotoutumisen edellytyksenä on tasavertainen, aktiivinen vuorovaikutus. Mikäli emme kykene palveluidemme ja asenteidemme takaa tällaista tarjoamaan, on selvää, että se aiheuttaa lisää toiseuden tunnetta, joka hankaloittaa kotoutumista. (Saarinen 2007, 138–139, 141–142.)

4.2 Nainen kotoutujana

Joidenkin näkökulmien mukaan musliminaisten kotoutuminen on erityisen vaikeaa suomalaiseen yhteiskuntaan. Näiden väitteiden taustalla on käsitys kulttuurien kohtaamattomuudesta. Usein musliminaisten huivin käyttö nähdään sukupuolia eriarvoistavana uskonnollisena, jopa vaaraa kuvaavana symbolina. Joissain työpaikoissa ja julkisissa tiloissa kielletty naisilta huivin käyttäminen, joka voi aiheuttaa naisille huomattavaa toiseuden tunnetta. Kieltoa on perusteltu näillä negatiivissävytteisillä näkökulmilla. Huiviin pukeutuva nainen voi saada itsestään mielikuvan uuteen yhteiskuntaan sopeutumattomana, jonka yksityinen asia: uskonnon harjoittaminen, on ristiriidan aiheuttaja yhteiskunnallisesti. Suomessa on pyritty kieltämään poliittisin keinoin tyttöjen huivin käyttö kouluissa sekä päiväkodeissa tasavertaisuuteen vedoten. Pyrkimykset ovat kuitenkin olleet tuloksettomia. Huivia käyttävät musliminaiset ovat itse kuvanneet huivin merkitystä esimerkiksi oman identiteetin vahvistajana. Huivin käyttöön liittyvät näkemykselliset erot ja luuloihin perustuvat tulkinnat synnyttävät yhteiskunnassamme liikehdintää, joka luo toiseutta jo entuudestaan heikommassa asemassa olevalle henkilölle. (Hyökki, 2019, 221–225, 227.) Islamin

uskontoa tunnustavien naisten asemaan liittyy paljon negatiivisia mielikuvia ja olettamuksia, jotka korostuvat suomalaisessa individualistisessa ja yksilön vapautta korostavassa kulttuurissa. Edellä esitettyjen aineistojen mukaan voidaan todeta Suomessa olevan perustuslaillinen vapaus harjoittaa eri uskontoja. On syytä nostaa esiin vastanäkemykset huiviin liitettyyn problematiikkaan. Todetun tiedon mukaan on kyseenlaista, toteutuuko Suomessa kulttuurien välinen vastavuoroisuus ja kaksisuuntaisuus, jos musliminaiisiin liitettävät ennakkoluulot ovat kielteisiä huivin käytön vuoksi.

Maahanmuuttajanaisten on todettu olevan työmarkkinoilla heikommassa asemassa niin miesmaahanmuuttajiin kuin valtaväestön työtä hakeviin naisiin verrattuna. Yhteiskunnallisesti vallitseva heikentynyt työllistymistilanne näkyy erityisesti muualta saapuneiden naisten työllisyysasteessa. Pitkittynyt työttömyys hankaloittaa työelämään siirtymistä. Maahanmuuttajien koulutustasot vaihtelevat korkeakoulutetuista lukutaidottomiin naisiin. Edes korkeakoulututkinto ei nosta maahanmuuttajanaista vastaavaan asemaan työllistymisessä muiden työmarkkinoilla olevien ryhmien kanssa. Maahan muuttaneiden naisten alavalintojen on todettu kohdistuvan miehiä useammin ympäristöihin ja aloille, joissa suomen kielen taidolla on oleellinen merkitys työn hoitamisessa, kuten opetusalailla. (Larja 2019, 28–30.)

Naismaahanmuuttajien työllistymistä tarkastellessa on havaittu, että tekniikan alalle korkeasti koulutetut naiset opiskelevat ja työllistyvät Suomessa naisvoittoisille aloille. Erityisesti naisille, joiden lähtömaissa suositaan vaimon roolia kodin ylläpitäjänä, uusi kotimaa on tarjonnut mahdollisuuden ottaa osaa työmarkkinoilla aktiivisena toimijana. Stereotyyppiset ennakkoluulot naisten vähäisestä työkokemuksesta vaikuttavat myös työllistymisen mahdollisuuksiin. (Martikainen & Tiilikainen 2008, 30–31.) Suomessa maahanmuuttajanaisten työttömyyden pitkittyneisyyden syiksi arvioidaan ammatillisen koulutuksen puute tai uuden ammatin opiskelun hitaus, ennakkoluulot, kielitaidon puute sekä syrjintä etnisen taustan vuoksi. Naisten suuntautumisen työmarkkinoille on havaittu olevan erilaista riippuen lähtömaasta ja sen kulttuurista, maahanmuuton syistä, ja käytettävissä olevista resursseista. Oleellista työelämään suuntaavan naisen tukemisessa ja tavoitteissa onnistumisessa on ottaa huomioon jokaisen kotoutumiseen liittyvät taustojen luomat erityispiirteet. (Joroinen 2008, 299–302, 307–308.)

Perhekoon kasvamisen myötä maahanmuuttajanaisten työelämään siirtyminen on tilastojen valossa hankalaa ja myös hidasta verrattuna suomalaisiin äiteihin. Taustalla on arvioitu olevan useita syitä, mutta jopa puolet maahanmuuttajaäideistä kokevat puutteellisen kielitaidon olevan työelämään siirtymisen esteenä. (Larja 2019, 37.) Kotouttamislainsäädäntö pyrkii ja ohjaa luomaan yhteiskuntaan kuuluvuutta ja osallisuutta, johon sinällään mikä tahansa koulutus ja saavutettu työ vastaavat. Työelämässä heikkoon asemaan jäämiselle on varmasti useita asenteellisia ja rakenteellisia syitä. Aiemmin todettiin, että suuri osa Suomeen saapuvista naisista saapuvat perheen yhdistämisen perusteella. On syytä huomioida, että äitiys voi kuulua monen maahanmuuttajanaisen elämään avioitumisen jälkeen. Tiedon lisääntyminen ja soveltaminen kotouttamispalveluiden ja äitiyden yhdistämisestä voisi luoda parempaa naismaahanmuuttajille sijaa työmarkkinoilla.

Vanhanen ym. (2013, 177, 2183) esittelevät artikkelissaan maahanmuuttajanaيسille kohdennettua työuramentorointiin liittyvää hanketta, jonka tavoitteena on ollut kehittää menetelmä maahan muuttaneille naisille työllistymisen tueksi. Hankkeen toiminta ei suoranaisesti ole osa minkään sektorin palvelua, vaan liikkuu julkisen sektorin ja yritysmaailman välimaastoissa. Osallistuneet naiset olivat korkeasti koulutautuneet. Kokemukset mentorointitoiminnasta ovat olleet laajalti arvioiden myönteisiä. Sen lisäksi, että olemme saaneet työmarkkinoille monikulttuurisiin kohtaamisiin osaamista ja työntekijöitä, hankkeen maahanmuuttajanaiset ovat olleet tyytyväisiä. He ovat antaneet positiivista palautetta kielenoppimiseen liittyen ja sosiaalisen kanssakäynnin, ajatusten jakamisen, kohonneen identiteetin ja yhteisten pohdintojen näkökulmista.

Venäjältä Suomeen muuttaneiden naisten puheissa ilmenee naissukupuolen kyky pyrkiä ja hakeutua jopa miehiä paremmin erilaisiin toimintoihin osalliseksi, mikäli työllistyminen ei ole onnistunut. Lisäksi naisten rooli perheiden keskuudessa hoivaajana tekee sopeutumisesta uuteen maahan helpompaa, elämä jatkuu raiteillaan myös uudessa ympäristössä. (Siim 2007, 239.) Maahan muuttaneille naisille on tarjolla erilaisia yhdistyksiä, joiden toiminnassa on mukana heidän lisäksi suomalaisia naisia. Osallistumalla erilaisten yhdistysten toimintoihin naiset saavat sosiaalisia kontakteja erilaisista etnistä ihmisryhmistä. Vuorovaikutuksella valtaväestöön kuuluvan naisen ja maahanmuuttajan välillä on monia positiivisia vaikutuksia kotoutumiselle: suomen kielen oppiminen, tiedon saaminen

naiseudesta ja kulttuurista Suomessa sekä neuvojen saaminen. Lisäksi yhdistysten toimintaan voivat ottaa osaa naiset, jotka ovat virallisten kotouttamistoimien ulkopuolella. (Pyykkönen 2007, 114.)

4.3 Kahta kulttuuria kokemassa

Suomeen muuton seurauksena maahanmuuttajien on todettu kokevan erityistä tietoisuutta sukupuolilta odotettavasta identiteetistä tai käytöksestä. Tilanteissa, joissa muutto on tapahtunut perheenä, tai uudessa maassa avioitumistarkoituksessa, on Pihla Siimin (2007, 224–227) tutkimusaineiston mukaan huomattava riski päätyä avioeroon. Venäjältä muuttanut nainen on kuvailut, että Suomen palvelujärjestelmä on mahdollistanut hänelle avioeron hakemisen esimerkiksi taloudellisista syistä. Samassa aineistossa naiset ovat kuvailleet jonkinlaista voimaantumisen kokemusta pärjäävänä naisena, vaimon roolista irrallisena naisena sekä yksilönä, Suomeen muutettuaan. Tähän rooliin liittyy muuttunut käsite muun muassa parisuhteen rooleista, joissa mies tuo perheeseen taloudellista vakautta ja vaimon tehtäväksi jää kodista ja lapsista huolehtiminen. Näissä tapauksissa naiset ovat itse ilmaisseet tahtoa oppia suomen kieltä ja tämän myötä kykyä itse hoitaa asioita. Myös Somaliasta muuttaneiden naisten on havaittu omaksuneen länsimaista kulttuuria naisen asemasta ja oikeuksista, joka voi luoda jännitteitä perheiden sisäisissä rakenteissa ja toimintamalleissa esimerkiksi kodin siistimisen tai taloudellisen pärjäämisen näkökulmista (Tiilikainen, 2008, 280).

Somaliasta suomeen muuttaneiden naisten tutkimuksessa arjen rutiineihin kuuluvat erityisesti suurilapsissa perheissä hyvin tavalliset toimet lasten hoidosta, ruuanlaitosta ja kodin ylläpidosta. Islamin uskonto on osana arkea: sianlihaa tai alkoholia ei sovi käyttää, rukoillaan ja pukeudutaan asianmukaisesti. Lasten lukumäärä on usein suurempi kuin kantaväestöön kuuluvien perheissä. Naisten kokemus äitiydestä Suomessa luo ristiriitaisia tunteita. Useat maahanmuuttajanaiset ovat kertoneet kokemastaan syrjinnästä, jonka taustalla on voinut olla paheksunta suuresta perheestä. Somalialaisäideille uuden kotimaan palvelujärjestelmä tarjoaa turvaa, terveyttä ja uudenlaisia mahdollisuuksia kuten kouluttautumista. Verkostojen supistuminen uudessa maassa on kuitenkin todettu olevan äitejä uuvuttavaa. Somaliäidit ovat kuvanneet omaa neuvottomuuttaan ja haasteellisuuttaan

toimia kulttuurien erotessa toisistaan lasten kasvatuksen ja vanhempien arvostamisen suhteen. Suomessa vastuu lasten kasvatuksesta nähdään siirtyneen vanhemmilta ja yhteisöltä viranomaisauktoriteeteille kuten sosiaalityöhön. (Tiilikainen 2008, 269–271, 274.) Pakolaisäidit joutuvat muodostamaan uudenlaista, kulttuureja, normeja ja arvoja yhdistävää, uuden yhteiskunnan mukaista hyväksyttävää vanhemmuutta ja perheen sisäisiä toimintamalleja. Tämän vuoksi muun muassa lastensuojelun työ aiheuttaa ristiriitaisia, jopa negatiivisia tunteita. (Berg 2012, 21, 24.)

Somaliperheistä lähtöisin, mutta lapsena saapuneet tai Suomessa syntyneet tytöt ja naiset kuvailevat ajoittain islamin uskonnon sekä suomalaisen vapaan pukeutumisen kulttuurin yhdistämisen haasteelliseksi. Naiset kokevat, että heidän kotoutumista määrittellen vain uskonnon synnyttämien mielikuvien kautta alistetusta huivia käyttävästä uhri -naisesta, joka ei kykene sopeutumaan ja kotoutumaan suomalaiseen kulttuuriin. Somalinaiset näkevät kotoutumisen laajempaan asiana ja kokevat turhautuneisuutta siitä, että heidän täytyy todistella käyttävänsä uskontoon liittyviä asusteita vapaaehtoisesti ja ylpeydellä. Suomessa vapauden kulttuuri saa kiitosta: naiset voivat itse valita käyttävätkö he huivia vai eivät, sillä joissain maissa se ei ole mahdollista. (Mubarak, Nilsson & Saxén 2015, 116–119.)

Suomessa asuvat somalitytöt ja -naiset ovat myös kuvanneet, että täällä heillä on enemmän vapautta tehdä arkisina pidettyjä asioita, kuten harrastaa urheilua, haaveilla opiskelusta ja toteuttaa unelmiaan. Somaliassa naiset voivat jäädä täysin vailla opintoja, olla vaimoja ja äitejä. Somaliassa kulttuuriin kuuluu patriarkaalinen toiminta, joka korostaa miehen johtajuutta. Jopa avioitumattomien naisten liikkumista on rajoitettu, ilman suvun miesten läsnäoloa. Naiset saattavat edelleen Suomessa saada suvun miehiltä ohjeita, kuinka heidän tulisi toimia, mutta naisilla on valtaa päättää itse toiminnastaan. Suomessa somalinaiset joutuvat kahden hyvin erilaisen naisroolin väliin, ja tasapainottelevat näitä mukailen sekä yhdistellen. (Mubarak ym. 2015, 124–127.)

5 Johtopäätökset

Kotoutuminen on monitasoinen ja monesti eri tekijöistä koostuva prosessi. Tässä tutkielmassa tavoitteena on ollut tarkastella naismaahanmuuttajien kotoutumista ja kotouttamista erityisesti kaksisuuntaisen kotoutumisen ja kulttuurisen integraation näkökulmista. Kaksisuuntainen kotoutumisen teemaa liittyvät kotouttamispalveluiden kenttä sekä muutoin yhteiskunnan mukautuminen vuorovaikutuksessa ja kansalaisten asenteen monimuotoisuutta kohtaan. Lainsäädännön mukaan kotoutuminen on onnistunut, kun maahanmuuttajat toimivat aktiivisina osallisina esimerkiksi koulutuksessa tai työelämässä. Tämä määritelmä ei kuitenkaan tuo näkyväksi yksilön omaa näkökulmaa kotoutumisen onnistumisesta. Kulttuurisen integraation tarkastelussa esille nousivat erityisesti sukupuolten erilaiset roolit, äitiyden merkitys, kahden kulttuurin yhdistämiseen liittyvät haasteet, palvelujärjestelmän ymmärtäminen ja hyödyntäminen.

Kielitaidon merkitys nousi esille niin kaksisuuntaisen kotoutumisen kuin kulttuurisen integraation teemoja tarkastellessa. Kotouttamispalveluihin osana kuuluu suomen kielen opetus, mutta aineiston perusteella voidaan todeta, ettei se ole kaikille riittävää edes arkisten asioiden hoitoon. Perusasioista selviäminen, palveluissa toimiminen ja osallisuus eivät onnistuneet ilman riittävälle tasolle opittua kielitaitoa. Naiset jäivät osattomaksi kielen oppimisessa erilaisista syistä. Toisinaan syyt liittyivät maahanmuuton perusteisiin, kuten avioliittoon suomalaisen kanssa, kun taas toisaalla maahanmuuttajaäidit jäivät kotiin palveluiden ulkopuolella perheen saadessa lapsia. Virallisten kotouttamispalveluiden lisäksi muun muassa kolmas sektori on kehittänyt erilaisia palveluja naisten kielitaidon lisäämiseksi. On kuitenkin otettava huomioon, että näissä palveluissa tarvitsemme myös valtaväestön jäseniltä aktiivista osallistumista, jotta toiminnan tavoitteet voidaan saavuttaa. On mahdollista, että Suomessa vallitseva individualistisuutta korostava kulttuuri hankaloittaa kontaktien syntyä.

Naismaahanmuuttajien kotoutumisprosessia työllistymisen palvelujen näkökulmasta tarkastellen tulokset olivat jopa odotettua huonommat. Maahan muuttaneiden naisten työttömyys on huomattavan korkeaa. Kielitaidon puutteen todettiin olevan suuri haaste työllistymiselle. Naisten todettiin suuntavan koulutuksissa aloille, joissa suomen kielen taito

on oleellisessa roolissa. Tämän tiedon mukaan olisi mielenkiintoista selvittää, onko naisten korkealla työttömyysasteella suoraan korrelaatiota alojen kielitaidon vaatimuksiin. Voiko ilmiön taustalla olla kotouttamispalveluissa korjattava resurssi, mikäli naisten kielitaito ei riitä suorittamaan opintoja tai työllistymään valitsemalleen alalle. On myös otettava huomioon, että uuden ammatin opiskelu vieraalla kielellä vie aikaa, jonka vuoksi työllistyminen on hidasta. Tutkimustulokset toteavat, että ennalta korkeasti koulutetut naiset uudelleen koulutautuvat Suomessa naisvoittoisille aloille. Tästä voi tehdä johtopäätöksen, että kulttuurinen integraatio tässä asiassa toteutuu, mikäli naiset valitsevat samoja aloja kuin valtaväestön naiset. Tutkimuksessa esiin nostetut ongelmalliset, maahanmuuttajanaisten kohtaamiseen ja vuorovaikutuksen syntymiseen, asenteelliset ennakkoluulot esimerkiksi alistuneisuudesta olisivat selkeästi yhteiskunnassamme korjattavia asioita, jotta mahdollistaisimme naisille paremmat mahdollisuudet edetä työelämässä.

Mielenkiintoinen huomio tutkimustuloksissa on se, että maahanmuuttajanaisia käsittelevä aineisto korostaa usein äitiyden roolia osana eri kotoutumisen prosesseja. Naisen roolin äitinä on todettu helpottavan kotoutumista, sillä perheen sisäinen rooli ei radikaalista muutu. Naismaahanmuuttajat ovat äiteinä huomioitu erikseen kuntien kotouttamisohjelmissa. Tämä on perusteltua, sillä maahanmuuttaja perheissä voi olla paljon lapsia, jolloin naisten huomio keskittyy perheen hoitamiseen. Toisaalta taas esiin on nostettu myös palvelujärjestelmämme vaikea hahmottaminen, johon ohjaamiseen voisi kiinnittää enemmän huomiota. Suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan kuuluvat piirteet, kuten vähäsanaisuus ja viranomaisvalta, koettiin vaikeaksi osana sopeutumista. Nämä ovat omiaan lisäämään syrjinnän ja huono-osaisuuden kokemuksia. Palvelujärjestelmän todettiin vievän vanhemmuudelta valtaa, mutta toisaalta mahdollistavan erityisesti naisille uusia asioita naisina sekä äiteinä, kuten mahdollisuuden taloudelliseen itsenäisyyteen, opiskeluun tai työllistymiseen.

Maahanmuuttajien kotoutumista tarkastellessa korostetaan yksilön omaa vastuuta ja aktiivisuutta. Kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on ollut kuitenkin tuoda näkyväksi kotoutumisen kaksisuuntaisuus. Pohdittavaksi jää, kuinka suomalainen yhteiskunta on kotouttamistoimissaan itse suoriutunut ja mukautunut viime vuosina säännöllisesti kasvavaan maahanmuuttajien määrään. Lisäksi esille on nostettava, kuinka erityisesti naisväestö on otettu huomioon. Maahanmuuttajat sukupuolesta huolimatta kohtaavat

Suomessa etnistä syrjintää. Naisiin todettiin kohdentuvan paljon erilaisia ennakkoluuloja, kuten osaamattomuutta tai alistuneisuutta. Niin kauan kuin luuloon ja olettamuksiin perustuvat ennakkoluuloiset asenteet vallitsevat väestössämme, voidaan todeta, ettei tasa-arvo toteudu. Lainsäädännössä olemme huomioineet erilaiset kulttuurit ja mahdollistaneet niiden harjoittamisen.

Kulttuuriseen integraation liittyy vahvasti yksilön omat prosessit käsitellä, muovata, yhdistää sekä ymmärtää kahden toisinaan hyvin erilaisen kulttuurin arvoja sekä normeja. Oman kulttuuriperimän säilyttäminen on oikeus. Tutkimuksen perusteella voidaan esiin nostaa pohdintaa maahanmuuttajien väestön maantieteellisestä sijoittumisesta Suomessa ja sen edellytyksistä edistää kotoutumista. Osoitetun kuntapaikan, työn tai opiskelun vuoksi muuttavan maahanmuuttajan, ei ole välttämättä mahdollista saada tarvitsemaansa yhteisön tukea kotoutumiseen.

Viranomaistyössä ennakkoluuloja voidaan kohdata molemmin puolin, jolloin avoin vuorovaikutus on tärkeää kohtaamisen onnistumiseksi. Sosiaalityön näkökulmasta viranomaistyö kantaa kotouttamisesta suurta vastuuta yhdessä te-palveluiden kanssa. Työntekijän vastuu on luoda maahanmuuttajaisille mahdollisimman hyvät mahdollisuudet kotoutumiseen. Toisinaan tämä voi tarkoittaa myös omien arvojen sekä ammatti-identiteetin uudelleen määrittelyjä ja neuvotteluja. Työntekijöillä osana kotouttamispalveluja on oleellinen rooli olla luomassa tasavertaisia, ymmärtäviä sekä prosesseja eteenpäin vieviä vuorovaikutustilanteita. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että yhteiskunta ottaa huomioon naismaahanmuuttajat erityisenä ryhmänä. Kielitaidon oppimisella todettiin olevan merkittävä vaikutus osallisuuteen yhteiskunnassa. Huolestuttavaa on, että naismaahanmuuttajien kotouttaminen ja kotoutuminen työllisyyden näkökulmasta selvästi ontuvat. Myöskään kulttuurisen integraation ei voida todeta sujuvan ongelmitta. Ongelmien tunnistaminen on hyvä askel kohti ongelmanratkaisua.

LÄHTEET

- Anis, M. 2013. Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Teoksessa Alitolppa-Niitamo, A., Fågel, S. & Säävälä M. (toim.) Olemme muuttaneet -ja kotoudumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä. Helsinki: Väestöliitto, 147–161.
- Berg, K. 2012. Insha Allah - sosiaalityötä pakolaisasiakkaiden kanssa. Teoksessa Strömberg-Jakka, M. & Karttunen, T. (toim.) Sosiaalityön haasteet. tukea ammattilaisten arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus, 14–34.
- Berry, John W. 1997. Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied psychology: An International Review* 46(1), 5–68. Haettu osoitteesta http://www.cultureresearch.org/sites/default/files/berry_1997.pdf Viitattu 30.12.2020.
- Heino, E. & Veistilä, M. 2016. Mikä muuttuu kun muutetaan? Venäläistaustaisten perheiden tarinat ja integraation vaiheet. Teoksessa Jäppinen, M., Metteri, A., Ranta-Tyrkkö, S. & Rauhala P-L. (toim.) Kansainvälinen sosiaalityö -käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja, 133–161.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, S. 2010. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hyökki, L. 2019. Sosiokulttuurisen tiedon ja tunnustuksen rooli kaksisuuntaisessa kotoutumisessa: Esimerkkinä musliminaisten päähuivin käyttö. Teoksessa Kazi, V., Alitolppa-Niitamo, A. & Kaihovaara, A. (toim.) Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta. TEM oppaat ja muut julkaisut 2019:10 Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 221–228. Haettu osoitteesta http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162005/TEM_oppaat_10_2019_Tutkimusartikkeleita_kotoutumisesta_20012020.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 4.11.2020.
- Jaakkola, J. 2017. Kotoutumisesta kotoutujan omalla äänellä. Haastattelututkimus taistelevan tutkimuksen viitekehyksellä. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. Haettu osoitteesta <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/56952/1/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-201801301373.pdf> Viitattu 22.10.2020.
- Joroinen, P. 2008. Työmarkkinoiden monenlaiset maahanmuuttajanaiset. Teoksessa Martikainen, T. & Tiilikainen M. (toim.), Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007 Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy, 285–318.
- Kaljonen, P. (2014). EU:n ulkopuolelta tulleiden maahanmuuttajien kertomaa: kokemuksia sosiaalisesta integraatiosta suomalaiseen arkeen. Teoksessa Ihamäki, K. & Kaljonen, P. (toim.) Kotouttamista ja kohtaamisia. Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisusarja, 12–37. Haettu osoitteesta https://www.metropolia.fi/sites/default/files/publication/2019-11/AATOS_14_2014_Ihamaki_Kaljonen.pdf Viitattu 22.10.2020.
- Kangasniemi, M., Utriainen, K., Ahonen, S-M., Pietilä, A-M., Jääskeläinen, P. & Liikkanen, E. 2013. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon. Julkaisussa *hoitotiede* 25. Helsinki: Sairaanhoitajien koulutussäätiö. Haettu osoitteesta <http://elektra.helsinki.fi.ezproxy.jyu.fi/se/h/0786-5686/25/4/kuvailev.pdf> Viitattu 02.01.2021.

- Kazi, V., Alitolppa-Niitamo, A. & Kaihovaara, A. 2019. Johdanto. Teoksessa Kazi, V., Alitolppa-Niitamo, A. & Kaihovaara, A. (toim.) Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta. TEM oppaat ja muut julkaisut 2019:10. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 6–9. Haettu osoitteesta http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162005/TEM_oppaat_10_2019_Tutkimusartikkeleita_kotoutumisesta_20012020.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 17.10.2020.
- Kurtti, A. 2010. ERILAISET POLITIIKAT JA TOIMINTAPERIAATTEET MAAHANMUUTTAJIEN KOTOUTTAMISOHJELMISSA. Licensiaatin tutkielma, Lapin yliopisto. Haettu osoitteesta <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=9cb3970c-9b9e-417f-b0-42-7a40f796114e> Viitattu 30.12.2020.
- Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010. Annettu 30.12.2010. Haettu osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386> Viitattu 17.10.2020.
- Larja, L. 2019. Maahanmuuttajanaiset työmarkkinoilla ja työmarkkinoiden ulkopuolella. Teoksessa Kazi, V., Alitolppa-Niitamo, A. & Kaihovaara, A. (toim.) Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta. TEM oppaat ja muut julkaisut 2019:10. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 28–42. Haettu osoitteesta http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162005/TEM_oppaat_10_2019_Tutkimusartikkeleita_kotoutumisesta_20012020.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 18.10.2020.
- Liebkind, K. 2000. Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa Liebkind, K. (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Tampere: Tammer-Paino Oy, 13–27.
- Martikainen, T. & Tiilikainen M. 2008. Maahanmuuttajanaiset -käsitteet, tutkimus ja haasteet. Teoksessa Martikainen, T. & Tiilikainen M. (toim.), Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy, 15–37.
- Martikainen, T., Sintonen, T. & Pitkänen P. (2006). Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa Martikainen T. (toim.), Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla. Helsinki: Hakapaino Oy, 9–41.
- Mubarak, Y., Nilsson, E. & Saxén, N. 2015. Suomen somalit. Helsinki: Into kustannus Oy.
- Nortio, E. (2019). Kotoutumiskeskustelu sosiaalisessa mediassa akkulturaatiotutkimuksen valossa. Teoksessa Kazi, V., Alitolppa-Niitamo, A. & Kaihovaara, A. (toim.) Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta. TEM oppaat ja muut julkaisut 2019:10). Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 209–220. Haettu osoitteesta http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162005/TEM_oppaat_10_2019_Tutkimusartikkeleita_kotoutumisesta_20012020.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 4.11.2020.
- Novitsky, A. 2013. Vamman ja erityisen tuen tarpeen huomioiminen kotouttavassa työssä. Teoksessa Alitolppa-Niitamo, A., Fågel, S. & Säävälä M. (toim.) Olemme muuttaneet -ja kotoudumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä. Helsinki: Väestöliitto, 162–175.
- Puukari, S. & Korhonen, V. 2013. Monikulttuurinen ohjaus kotoutumista tukevassa työssä. Teoksessa Alitolppa-Niitamo, A., Fågel, S. & Säävälä M. (toim.) Olemme muuttaneet -ja kotoudumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä. Helsinki: Väestöliitto, 32–47.

- Pyykkönen, M. 2007. Naiset maahanmuuttajien yhdistyksissä. Teoksessa Martikainen, T. & Tiilikainen M. (toim.), Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy, 105–124.
- Rasilainen, L. 2018. Kaksisuuntainen kotoutuminen. Monikulttuurisuuden kohtaaminen kansalaisopistoissa –koulutusmateriaali 2018. Haettu osoitteesta <https://peda.net/kol/foorumi/m/mkk/t3mst/mtmjktm/mko> Viitattu 14.1.2021.
- Rask, S. & Casaneda, A. 2019. Syrjäntäkemukset ja niiden yhteys hyvinvointiin ja kotoutumiseen ulkomaalaistaustaisessa väestössä. Teoksessa Kazi, V., Alitolppa-Niitamo, A. & Kaihovaara, A. (toim.) Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta. TEM oppaat ja muut julkaisut 2019:10. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 229–243. Haettu osoitteesta http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162005/TEM_oppaat_10_2019_Tutkimusartikkeleita_kotoutumisesta_20012020.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 4.11.2020.
- Saarinen, A. 2007. Venäläiset maahanmuuttajat “naisystävällisessä” Pohjolassa: Kansalaisuus ja stigmatisoitunut identiteetti. Teoksessa Martikainen, T. & Tiilikainen M. (toim.), Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy, 125–146.
- Saukkonen, P. 2013. Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot. Helsinki: Gaudeamus.
- Siim, P. 2007. Äidit ja heidän lapsensa: Perhesuhteista neuvottelua ylirajaisissa perheissä. Teoksessa Martikainen, T. & Tiilikainen M. (toim.), Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy, 218–244.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2019. Kotoutuminen ja osallisuus. Haettu osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/kotoutuminen-ja-osallisuus> Viitattu 17.10.2020.
- Tilastokeskus. 2019. Maahanmuuttajat väestössä. Haettu osoitteesta https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa.html#tab1485503695201_3 Viitattu 26.01.2021.
- Salminen, A. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus. Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja tieteellisiin sovelluksiin. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Suokonautio, J. 2008. Palapelin palat paikoilleen. Maahanmuuttajien kokemuksia kotouttamiskoulutuksesta ja ehdotuksia sen kehittämiseen. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Tiilikainen, M. & Martikainen, T. 2008. Yhteenveto ja keskustelu. Teoksessa Martikainen, T. & Tiilikainen M. (toim.), Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy, 400–408.
- Tiilikainen, M. 2008. Somaliäidit ja transnationaalinen perhe. Teoksessa Martikainen, T. & Tiilikainen M. (toim.), Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy, 266–284.
- Tiilikainen, M. 2000. Somalinaiset ja maahanmuutonkokemukset. Teoksessa Liebkind, K. (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus, 93–111.
- Työ- ja elinkeinoministeriö. 2020. Kotoutumisen kaksisuuntaisuus. Haettu osoitteesta <https://kotouttaminen.fi/kotoutumisen-kaksisuuntaisuus> Viitattu 20.10.2020.

Vanhanen, S., Ahlfors, G., Saarela, I. & Wetzter-Karlsson, M. 2013. Mentorointi koulutettujen maahan muuttaneiden naisten kotoutumisen edistäjänä. Teoksessa Alitolppa-Niitamo, A., Fågel, S. & Säävälä M. (toim.) Olemme muuttaneet -ja kotoudumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä. Helsinki: Väestöliitto, 176–186.